

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. július–augusztus

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Július 3.

Kezembem jeles bizonyítvánnyal (csak oroszról és kémiából volt négyes osztályzatom) és a boldogító hírrel, hogy ősztől már a József Attila Gimnázium első osztályos tanulója leszek (bizonyítványomban dr. Szabó Dezső igazgatóhelyettes úr kézírásával: *Felvettük*), utaztam haza ezen a napon büszkén és boldogan édesanyámékhoz, Kecskemétre.

A város határában laktunk, túl a Műkerten, a hajdani Parasztfőiskola gazdaságában. Édesanyám második férje a Kísérleti Gazdaság vezetője volt, így kerültem én – budai, aszfaltkoptató értelmiségi gyerek – az ötvenes évek második felében nyaranta falura. Megtanultam a rozs és a búza közötti különbséget, etettem disznót, csutakoltam lovat (a Lilit és a Lesvárt – Istenem, hol vannak már?), morzsoltam kukoricát, kapáltam a kertben...

Falun nyáron nincs politika – munka van: aratás, cséplés, betakarítás, gyümölcsszedés, másodvetés... De Budapesten sem tudta akkor senki, hogy Simon Jolán, a munkásmozgalom régi harcosa, 1945-től 1953. január 3-ig Rákosi Máttyás titkárságának vezetője, Péter Gábor államvédelmi altábornagy, az Államvédelmi Hivatal korábbi parancsnokának felesége levelet írt Rákosi Máttyásnak.

Kedves Rákosi Elvtárs!

1955 szeptemberében Ács és Szatmári elvtársakon keresztül kértem, hogy fogadjon. Azt a választ kaptam, hogy egy későbbi időpontban hívatni fog. Fél évig vártam erre – hiába.

1956. március 21-én levélben megismételtem kérésemet – választ sem kaptam.

Ezúttal ismételtlen kérem, hogy fogadjon. Úgy érzem, közel 3 évtizedes becsületes munkásmozgalmi múltam feljogosít erre a kérésre.

Eltársi üdvözléssel

Simon Jolán

Bpest, 1956. július 3.

Öntudatosan kér vagy megalázkodva könyörög? Nehéz eldönteni.

Hogy is van ez? Simon Jolán, a kommunista párt régi tagja, a harmincas években többször ült

börtönben, 1945 után Rákosi Máttyás bizalmasa, titkárságának vezetője. Élet-halál ura, ő dönti el, ki jut be az „öreghez”, intézkedik: csak gumitalpú cipőben lehet közlekedni az irodában, hogy a cipőtalpak csikorgása ne zavarja munka közben az elvtársakat. Teljhatalmú összekötő kapocs férje és Rákosi, az Államvédelmi Hivatal és a pártközpont között... egészen 1953. január 3-ig. Aznap – *Ne saját kocsiján jöjjön!* – Rákosi magához rendeli titkárnőjét és férjét. Péter Gábor 1956. július 10-én levelet írt a Magyar Dolgozók Pártja Pártbizottságának, így emlékszik a történetekre: „Engem 1953. január 3-án este 1/2 8 órakor nem Farkas Mihálynál, hanem Rákosi Máttyás hálószobájában, Rákosi Máttyás utasítására, Rákosi Máttyás (Farkas Mihály, Piros László, Bukor) jelenlétében Boda nevű személyi biztosítója bilincselte hátra.”

Rákosi megadta a módját: saját lakásán tartóztatja le hűséges munkatársaival hűséges munkatársait.

Péter Gábert életfogytig tartó börtönre, Simon Jolánt két év négy hónapra ítélik, de már 1954 őszén szabadul. Gyári munkásként dolgozik, bármennyire szeretne találkozni Rákosival, minden próbálkozása sikertelen. Péter Gábert perének újratárgyalásakor, 1957-ben négy évre ítéli a Katonai Bíróság. A négy elemi végzett altábornagy szabadulása után könyvtárosként dolgozik, a múlttól közös megegyezéssel feleségével sem beszélgetnek; hallgat 1993-ban bekövetkezett haláláig.

A *Péter Gábor és bandája* kifejezést 1956 nyarán a Szabad Népből nemcsak én olvastam: Rákosi magyarázta el a dolgozó népnek – *munkásság, parasztság, haladó értelmiség* –, hogy mindenért, ami az elmúlt években történt, Péter Gábor és bandája a felelős. A párt (és Rákosi Máttyás) ártatlan. Péter Gábor és bandája küldte bitófára Rajk Lászlót és társait, hajszolta öngyilkosságba, családját kivégző önpusztításba Zöld Sándor belügyminisztert, zárta börtönbe ártatlanul szenvedő magyarok száz ezreit, akasztatta föl...

Mindenért Péter Gábor és bandája felelős.

Hatvan év múltán Péter Gábor 1956. július 10-én írott levelét olvasom. A szabósegédből lett altá-

bornagy állítja és bizonygatja: *mindenért* Rákosi a felelős, ő csak (pártfegyelem!) végrehajtotta Rákosi elvtárs utasításait.

Simon Jolán azon a tavaszon fölkereste – a börtönvevei után szabadlábon már a pártban új helyét kereső – Marosán Györgyöt, és arra kérte: járjon közben Rákosinál, hogy Péter Gábort, aki *ártatlan*, engedjék ki a börtönből. Marosán harminc év múlva így emlékszik a múltra: „Mit is mondott nekem Rákosi 1956. március 30-án? »Nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor bandája ezt tette magával.« És mit ír 1957 elején Péter Gábor nekem: azt, hogy ő mentett meg az akasztástól. Melyik a nagyobb gazember?”

1957 elején Kádár János és bandája (Apró, Dögei, Münnich... és Marosán) a Rákosi–Gerő-klikket okolta s tette felelőssé az elkövetett aljas bűnökért, politikai gáztettekért.

Kamasz tavasz, kamasz nyár: iskolába és színházba jártam, a júniusi nyárban is lódenkabátban, mert az hittem, az a *pipec*. Nyáron Kecskeméten fára másztam, a víztároló medence meredek oldalán öcséimmal bicikliversenyeztem, Tolsztoj-regényeket olvastam... nyaraltam. Olvastam, de nem érdekelt a Szabad Nép. Nyár volt.

Ma azon töprengek: vajon ki volt a nagyobb gazember. Rákosi Mátyás vagy Péter Gábor? Azok a kommunisták, akik kommunistákat (és másokat!) végeztettek ki, vagy azok a kommunisták, akiket elvtársaik elfelejtettek fölakasztani?

1956. július 3-án s az azt követő napokban volt főnöke, kegyura nem fogadta Simon Jolánt, két hét múlva, július 21-én elvtársai *lapátra tették* Rákosi elvtársat, aki ősszel a Szovjetunióba menekült. Sztálin *legjobb* tanítványát Hruscsov elvtárs a Távol-Keletre száműzte; kopott fénykép őrzí a sanyarú évek emlékét: Rákosi elvtárs két vödörben vizet hord a kútról.

1956. július 3-án személyvonattal zötyögtem Kecskemétre (három és fél óra az út, Nagykőrösön is álldogált tiz percer a szerelvény), fogalmam sem volt arról, hogy ki az a Simon Jolán, hogy Rákosi nemsokára röppül, s hogy milyen forró lesz hazánkban az ősz. Örültem, hogy győzött a Vasas Prágában, és a Vörös Lobogó (hajdan MTK, később Textiles, majd Bástya) a belgrádi 1:1 után a Közép-európai Kupában 5:3-ra tarolt a Népstadionban. A bácsik a vonaton végig arról beszélgettek: mekkora potyagólt kapott a jugoszlávok világhírű kapusa, Beara.

Július 11.

Béke és Szabadság: esténként ismerősömtől motsanság kapott régi újságokat olvasgatok. Hat évtizeddel ezelőtt néha én is megvettem az Országos

Béketanács *békeharcos* hetilapját, de csak az *évszázad mérközéséről* beszámoló példány élte túl az elmult évtizedeket.

Régi újság, régi történet. A reflektorfénybe sohasem került, csodaszínész nő felesége, Bulla Elma árnyékában élő, halk szavú író, Fendrik Ferenc útinaplóját közli ezen a napon a képes hetilap: *Buda-pest–Párizs*.

Bécsben álldogál a vonat, a hálókocsin gyógykezelésre Franciaországba tartó Fendrik Ferenc régen ízlelt és soha nem ismert ízekkel barátkozik. „Gyümölcsöt veszek. Az árus almát kínál – valahogy úgy magyarul sárgállnak felém –, persze, nekem banán kell és narancs. És Coca-Cola! A banán drága, rögtön kevésbé ízlik, a Coca-Cola pedig?... Menynyt írtak otthon egy időben erről az »átkos« amerikai italról, amikor a nagy buzgalomban minden »átkos« volt, ami nyugati. Emlékszem egy cikknek erre a mondatára: »...Coca-Colától mámoros amerikai katonák dülöngélnek«. Hát a Coca-Colától bajos mámort kapni.”

Déjà vu! Évtizeddel később, ifjú ösztöndíjasként négy hétig bolyongtam álomba varázsolatlan Velence sikátoraiban, Firenze múzeumaiban, Verona, Vicenza, Padova sok évszázados körnetegében. Vendéglátóm Firenzében a családi körben elfogyasztott bőséges ebéd végén almával kínált, s igencsak furcsállta, nem is értette, hogy a drága, ízletes alma helyett miért kérek s eszem banánt... nem is egyet!

És ittam Coca-Colát! Vonzott a titok, mert kamaszkoromban én is olvastam valami hasonló ostobaságot, mint amire Fendrik Ferenc emlékezett. A velencei Lidó legtávolabbi pontján, a sziget északi csücskén, a szabadstrandon a tengert bámulva vásároltam a mozgóárustól egy palack *amerikai* italt, és miközben ittam, csalódottan arra gondoltam: *ennél a Fagifor is jobb!*

Ma arra gondolok: a cellába zárt rab lehet ropant okos, netán bölcs, de a börtön falán túl lüktető, alakuló, változó valóságból keveset lát, keveset ért...

A magyar rab – az író Párizsban 1956-ban, a diák Velencében 1965-ben – ízletesebb, örömfakasztóbb gyümölcsnek álmodja a banánt, mint az almát. S egy pohár csopaki rizlingnél, szekszárdi kadarkánál kívánatosabb italnak hiszi a Coca-Colát...

1956. október 23. előtt. 1956. november 4. után.

Július 16.

Reggel indult a Molotov (ma újra, mint száz éve: Vigadó) térről Bécsbe a Deák Ferenc nevű, sok mindent túlélő öreg hajó, amely már a háború előtt is Budapest és Bécs között közlekedett. *Színészhajó* –

Sikplasztika, labakon, 2015

százhatvanegy boldog magyar színész hajókázik fedélzetén négynapos látogatásra az osztrák fővárosba. *Színészhajó* – új idők új hajója: évtized múltán újra utazhatunk (egyelőre csak kiválasztott, „kiváltságos” művészek) Nyugatra. Politikai parancsnok Gobbi Hilda: intézkedik, rendelkezik, kiosztja a zsebpénzt; színésztársaitól kapott új szerepe, címe, rangja: *a hajó anyja*.

Ruttkai Éva, Gábor Miklós, Várkonyi Zoltán, Apor Noémi nyugágyon, fürdőruhában a Bécs felé ringó hajó fedélzetén napoznak. Wellesz Ella felvételén Ruttkai Éva csukott szemmel álmodik, mindkét lába vízszintesen a hajókortláton pihen: itt nincs átjárás; mellette Gábor Miklós keresztbe tett lábbal mereng: ő már járt *Nyugaton*; Várkonyi Zoltán fegyelmezetten, feszesen sütteti magát, mozdulatlanul pihen, tarkóján a két tenyere; Apor Noémi beszélgetne – de nincs kivel. A Bécszet a régmúltból már ismerő Lukács Margit a világháború előtti Bécs-térképet böngésző fiatal színésznek, Tarsoly Elemérnek magyarázza: a sógorok fővárosában mi merre van. Néhányan – kezükben ceruza, előttük árkus papír – merész városnéző terveket készítenek. Még nem tudják: a partraszállás pillanatában minden másképpen lesz.

Új idők új hajója – a Béke és Szabadság július 18-án a hajó indulásának pillanatáról közöl fényképet: Szemere Vera, Várkonyi Zoltán, Ruttkai Éva és Gábor Miklós még a parton állva önfeledten integet az itthon maradóknak. Mögöttük a hajó, amely néhány napra az álmodott világba „röpíti” őket. Másik fotó: öt fiatal művész – Schubert Éva, Szinetár Miklós, Vámos László, Gordon Zsuzsa, Berek Kati –, őket sorsuk szerencsecsillaga Franciaországba, az Avignoni Fesztiválra „röpíti” ezen a nyáron.

Új idők – senki nem tudja: valójában merre tart a *magyar hajó*. De aki új vizeken hajózik, az új világról álmodik. Színművészek: ismerik Ady Endre *Új vizeken járok* című jövődőlését.

Álmodott világban könnyű eltévedni. A Béke és Szabadságban augusztus 29-én jelent meg Schubert Éva *Egy éj a Montmartre-on* című úti beszámolója. Hatvan éve született írás: önfeledten boldog beszámoló egy montmartre-i művészkocsmában eltöltött, mosolyt s könnyeket fakasztó, felszabadító éjszakáról. „Nyissunk csak be ide a *Gill nyulához* címzett bohémtyánára! Furcsa, ablak nélküli, sötét tónusú szobába kerülünk. Hosszú, sima asztalok, a falon nagy festők képei, akik száraz torkú, szegény kezdő korukban így rótták le a »virrasztások« árát. Hogy milyen is egy ilyen virrasztás, »rèvellion«?

Amint belépünk, a házigazda úgy fogad bennünket, mintha régen várt, kedves ismerősei lennénk. A már bent lévők is rögtön helyet szorítanak,

s a háziasszony máris hozza a szokott és kötelező italt, a ratafiát (alkoholban eltett szárasmeggyet, esetleg ringlót), s közli, hogy ha van kedvünk, meghallgathatjuk X vagy Y »barátunkat«, aki szeretne nekünk gitározni.”

És a *barátjuk* velük, nekik gitározik, azután egy másik *barátjuk* a zongorához ül, Corellit játszik, s később – talán tudja: valaha magyar volt – Kozma Józsefet. A falon a képek: *aktok* és *Krisztus-szobor*. Aki énekelni akar, énekel, aki bábmeszkodni, bábmeszkodik. *Mindenki jól érzi magát* – összegzi az est élményét a népi demokráciából a polgári demokráciába kiszabadult fiatal színész.

Hatvan év múltán olvasom a ma már matróna korú színésznő ifjúkori írását.

Vajon hogyan emlékszik ma arra a néhány napra, amikor boldog volt Párizsban, és 1956 júliusának utolsó hetében azt álmodta: feje tetejéről talpára fog állni a világ...

Augusztus 9.

Mi fáj a magyar dolgozó népnek 1956 nyarán tréfás kedvű hetilapunk, a Ludas Matyi szerint?

...*hogyan a legforgalmasabb KÖZÉRT-ek előtt néha félnapig állnak az egymásba rakott gyümölcsös- és zöldséges-ládák, s ilyesmi Európa egyetlen fővárosában sem látható.*

...*hogyan a Gellért-fürdő kellemetlen hangú bemedője kétpercenként fülébe döngi a fürdőzőknek a legújabb filmek címét.*

...*hogyan a legújabb pesti divat szerint a legnagyobb és legszebb éttermek kirakatait fagyaltárusítással csúfítják el.*

...*érthetetlenül mindenütt málnának adják el a narancsízű szörpöt.*

Augusztus 9-én Rákosi már nem fáj a magyaroknak. Gerő még nem fájhatott.

Emlékszem, nagyanyám is azon morfondírozott: valaha minden cukrászdában lehetett inni igazi málnaszörpöt. Miért nevezik ma a narancs ízű szörpöt málnaszörpnek, amikor se málnára, se narancsra nem hasonlít az íze?

Rosszkedvű kérdésére azonnal válaszolt is magának: *igaz, a proletárdiktatúráról is azt mondják, hogy ez népi demokrácia...*

Augusztus 23.

Rövid ismertetés a Nők Lapjában Vas Zoltán *Két igaz férfi* című könyvéről. A méltató írás szerint Vas Zoltán „a lenini tanítás szellemében közeledik könyvének hőseihez”, és szembesít a *lenini* tanítással: „Még mindig »szerelmes vagyok« Marxba és Engelsbe, s nem bírom nyugodtan hallgatni, ha bármilyen tekintetben ócsárolják őket. Nem, ezek az igazi

emberek! Tőlük kell tanulni. Erről az alapról nem szabad letérnünk.”

Az *alap* alapvetően elhibázott, vagy a letérők tévelygő szakadárok? Amikor a „négyesfogat”, Rákosi, Gerő, Révai, Farkas 1953-ban Vas Zoltánt magas párttisztaságából kiebrudalta, *önkritikára* kényszerítette és száműzte Komlóra trösztigazgatónak, akkor Rákosi és társai tértek le az *alapról*, vagy Vas Zoltán lett hűtlen a párthoz, a lenini tanításhoz?

Nem sokkal később – már Nagy Imre a miniszterelnök – Vas Zoltán a Minisztertanács Titkárságának vezetője. Aztán leváltják Nagy Imrét (Rákosi szerint letért az *alapról*), Vas Zoltánból miniszterhelyettes, majd a SZÖVOSZ elnöke lesz. Újabb fordulat: Nagy Imre második kormányában, 1956. október 26-tól Vas Zoltán a Közellátási Kormánybiztosság elnöke. November 4-én Nagy Imrével együtt menekül a jugoszláv nagykövetségre, őt is letartóztatják a szovjet megszállók november derekán. Romániába internálják, 1958-ban térhet vissza feleségével Magyarországra. Budapesten, visszavonultan él, színházba jár, könyveket ír. Lenin haláláig szerelmes volt Marxba és Engelsbe, Vas Zoltánban lassan elapadt a Marx és Engels iránt érzett ifjúkori szerelem.

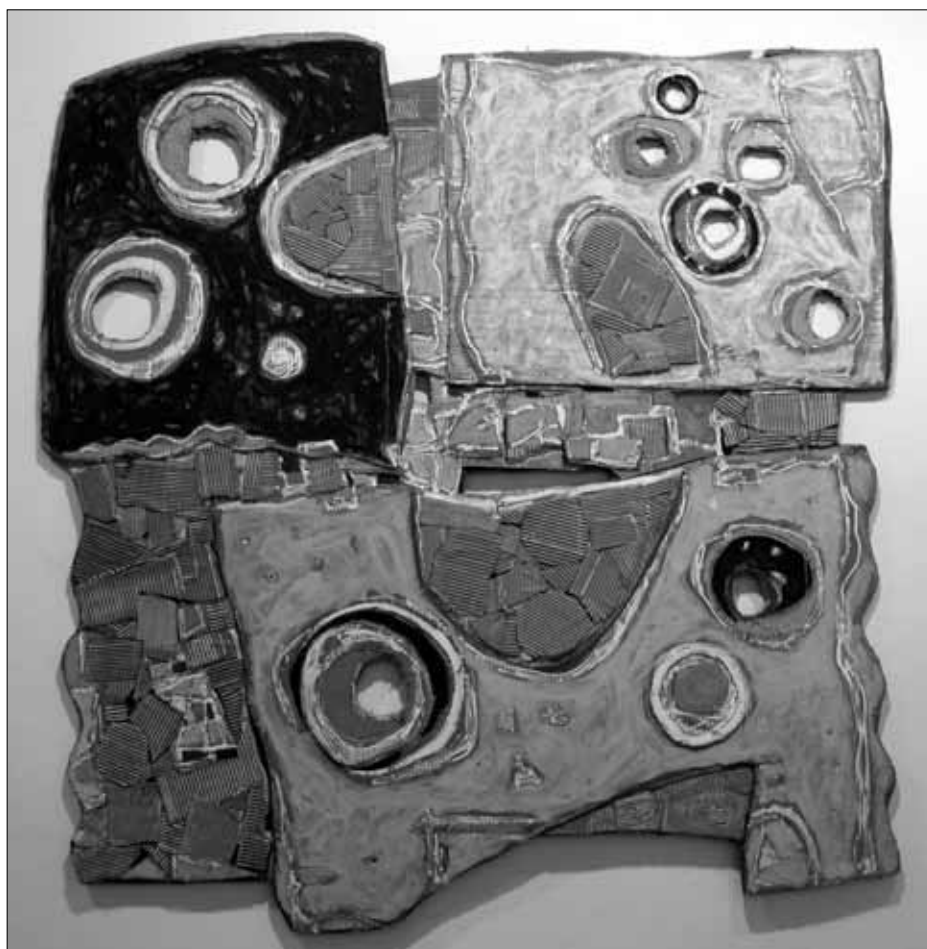
1974 vagy '75-ben, a Nemzeti Színház előcsarnokában, a néhány perces szünetben véletlenül egybecsapódó társaságban találkoztam az agg bolsevikkal. A kedélyesen cinikus, szószátyár öregúr inkább látszott sikeres, önérzetes üzletembernek, mint tizenhat évet börtönben töltött kommunista veteránnak.

A rövid kis cikk írója 1956 nyarán azt remélte, hogy Vas Zoltán folytatja Marx és Engels életrajzát, s a két filozófus ifjúkora után megírja majd hosszú, tanulságos politikusi pályafutásuk történetét is.

Tévedett. Vas Zoltán a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben Kossuth Lajos és Horthy Miklós regényes életrajzával lepte meg olvasóit, s élete alkonyán saját *viszontagságos* életének emlékirattá formált betűtengerével.

Utóirat. Nagy Imre emlékirataiban érdemben egyszer említi Vas Zoltán nevét, amikor az országnak és a pártnak maradandó kárt okozó, nemzetidegen, bűnös *klikk* tagjait név szerint felsorolja: „Rákosi, Gerő, Révai, Farkas, Kovács, Vas, Nógrádi, Berei stb.” (*Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956–1957*, 2006, 93.)

Kommunista labirintus. Még vészkijárat sincs.

Papírrelief, 2014–2015